

ELENA GRINAVECKIENĖ

KAI KURIOS DAUGPILIO LIETUVIŲ ŠNEKTOS  
GRAMATIKOS YPATYBĖS

I. Įvadas

Pateikiamasis straipsnis yra tėsinys anksčiau skelbtu tyrinėjimo, skirto kalbos mokslui iki šiol mažai žinomas Latvijos TSR Daugpilio apyl. lietuvių šnektose foneitikai (Grinaveckienė E., 1980, 223–239). Jame liečiami būdingi tos šnektose gramatikos dalykai, siejantys ją, kaip ir fonetiką, su Rytų Lietuvos šnekta, ypač rytų dzūkų, gramatinė sistema, ir pati tarmė yra natūrali minėtų lietuvių šnekta tėsinys Latvijoje. Kadangi šnektą yra kitų kalbų ir šnekta – latvių, baltarusių, rusų, lenkų – apsuptyje, straipsnyje nurodoma ir čia funkcionuojančią tų kalbinių sistemų įtaka jai.

1911 m. K. Būga, tyrinėjęs Cīskodo (la. Tiskādi, Rezeknes raj.) lietuvių šnekta, jos duomenų lyginimui téra vartojęs tik vieną kitą čia tiriamosios šnektose fonetikos dalyką (Grinaveckienė E., 1980, 223–226). Taigi plačiau tos šnektose gramatikos dalykai straipsnyje nagrinėjami kone pirmą kartą. Nors dėl palyginti trumpo jos sistemos tyrinėjimo (dvi ekspedicijos savaitės) surinktieji kalbiniai duomenys yra neišsamūs ar fragmentiški, vis dėlto jų pakanka susidaryti bent apytikriam šios šnektose gramatikos vaizdui ir nustatyti jos vietai tarp kitų lietuvių kalbos šnekta ir šiame plete funkcionuojančią gramatinių sistemų.

Turint galvoje, kad čia aptariami tarmės gramatikos dalykai yra nauji ir iki šiol mokslui beveik dar nežinomi, lietuvių dialektologijai jie yra svarbūs, o pats straipsnis, be abejo, aktualus.

II. Būdingesni žodžių darybos dalykai

1. Sudurtinių žodžių jungiamasis balsis

Šnektose sudurtiniai žodžiai paprastai sudaromi su jungiamuoju balsiu, dažniausiai *a*, pvz.: *baltagūde*.<sup>1</sup> || *baldgūde*. (nj.) ‘baltarusė’, *béržalape.s* ‘ūmėdės’, *dúonakepe*. ‘duonkubilis’, *kiškiabude.s* ‘voveraitės, tokie grybai’, *krýžiakaulis* ‘kryžkaulis’, *maldäkni.ge.s*, *músiamire..*, *nugaräkaulis*, *pirmäde.la.* ‘pirmaveršė’, *pinktäde.nis* (nj.), *rauda.nagalvis* ‘raudonviršis, toks grybas’, *rūdame.se..*, *ställatiese..*, *šünava.te.s*, *trečiäde.nis* (nj.), *varnalëša.s*, *viešiakelis*. Retesni sudurtiniai žodžiai su jungiamuoju balsiu *i*, *y*, pvz.: *aklvaras*, *darbýlaikis*, *dvíratis* (nj.), *dvišakas*. Žymiai mažiau sudur-

<sup>1</sup> Tarmės pavyzdžiai pateikiami taip, kaip nurodyta Grinaveckienė E., 1980, 224–225.

tinių žodžių be jungiamojo balsio, pvz.: *pūsdvi likis* 'pusdylikas', *rañkdarbiai*, *rañkšluostis*, *sénmerge.*, *sénpaue.*, *súbatvakaris* (hibr.).

Daugumas pavyzdžių rodo, kad šnekto sudurtinių žodžių jungiamasis balsis pastaruoju metu dažniausiai nepriklauso ar nėra susijęs su jų pirmojo sando kamengaliu.

## 2. Būdingesni mažybiniai maloniniai dariniai

Iš mažybių maloninių daiktavardžių priesagų šnektoje plačiausiai vartoamos: *-elis*, *-é*, *-yté*, *-(i)ukas*, *-(i)utis*. Jos visos labai gyvos, ir gali būti su jomis sudaromi nauji žodžiai tiek iš pirminių, tiek ir iš išvestinių kamienų. Kai kurie jų dariniai turi ne mažybinę maloninę, o specialią reikšmę (ji paprastai išryškinama žodžių reikšmės aiškinime).

Iš priesagos *-elis*, *-é* darinių minėtini: *avēla*. 'avis', *bačkēla*. (hibr.) 'statinaitė', *beržēlis*, *durnēliai* (hibr.) 'nedidžiai išmintingi', *galvēla.s* 'linų sėklidės', *kabēlis* 'kabliukas', *ka.jēla.s*, *kakēla.s* 'speneliai', *kaulāliai*, *kipēla*. 'milžtuvaite', *kni.gēla*. *kriukēlis* (hibr.) 'kabliukas', *ku.jēlis*, *lintēla.s*, *maišēlis*, *naktēla..namēlis* 'priemenė', *pu.slāla.s*, *skiedēla.s* 'skiedrelės', *stru.gēlis* (hibr.) 'toks medžio skobimo įrankis', *še.nēlis*, *šma.tēlis* (hibr.) 'gabaliukas', *te.vēlis*, *vadēla.s* 'vadžios', *vinēla..virvēla*., *žirklāla.s*, *žiupsnēlis*.

Prie išvestinių kamienų priesaga *-elis*, *-é* pridedama tik seniau šnektoje vartoja muose žodžiuose (o gal čia išlikęs senasis \*ē? Plg. *éda*, *séja* ir pan.), ir tokie dariniai retesni, pvz.: *kaspinēlis*, *la.pinēlis*, *ramunēliai* 'ramunėlės'. Greta jų daug dažnesni yra naujesni priesagos *-ēlis*, *-é* dariniai, atsiradę greičiausiai dėl lie. lk. įtakos, pvz.: *gi.vo.lēlis*, *katilēlis*, *vabuolēliai* 'vabalėliai', *vežimēlis*, *vakarēlis* 'gegužinė'. Greičiausiai tos pačios kilmės deminutyninė priesaga turi ir prieveiksmis *dabartēlia.s* 'dabar'.

Minėtini šnektoje populiarūs vyr. giminės priesagos *-(i)ukas* dariniai, pvz.: *berži.niūkai*, *bumbulūkai* 'pumpurėliai', *de.dūkas* 'senelis', *du.meliūkai*, *gra.viūkas*, *kalneliūkas*, *kapliūkas* 'kauptukas', *kazle.niūkas* (hibr.) 'kazelėkiukas, toks grybukas', *kiauliūkai* 'paršiukai', *kirme.liūkai* 'lazdynų, beržų, alksnių žirginiai; bičių perai', *kurzūkas* 'skilandis', *ku.sneliūkas*, *me.li.niūkas* 'mėlynos spalvos rėminis avilys', *nameliūkas* 'priemenaitė', *na.siūkas* 'paršiuko šnipas', *paršiūkas*, *paukščiūkas*, *puodūkas*, *trupučiūku..viščiūkas*.

Gausūs mot. giminės priesagos *-yté* dariniai, šnektoje visada pastoviai kirčiuojantys priesagą, pvz.: *bitýte..*, *bumbýte..*, *dienýte..*, *dulkýte..*, *duonýte..*, *gramatýte*. (< la. *gramata* 'knyga') 'knygelė', *ja.nienýte*. 'Jonienė, Jono pati', *kakýte.s* 'speniukai', *kanapýte.s* 'tokios laukų žolės', *marijýte.s* 'tokios vaistažolės', *mergýte..*, *ra.zýte..*, *saulýte..*, *senýte*. 'senutė', *senelýte..*, *ža.lýte..*, *žuvýte*. ||

Šios priesagos dažnumą ir populiarumą šnektoje, be abejo, skatina ir latvių lk. analogiškos priesagos *-īte* dariniai (plg. Endzelins J., 1951, 386–387; Rūķe-Draviņa V., 1959, 232–236).

Ne tokie gausūs priesagos *-(i)utis*, *-é* dariniai. Pasitaiko daiktavardžių, būdvardžių, pvz.; *de.dūtis* 'senelis; varnalėša', *ma.čiūte..*, *pla.kštūte*. 'plokštelė'; *baltūte..*, *jaumūtis*, *mažiūtis*, *trumpūtis*.

### 3. Kitos daiktavardžių priesagos

Daugelis kitų daiktavardžių priesagų, apskritai imant, tokios kaip ir gretimose rytų dzūkų šnektose. Žinoma, tarp jų pasitaiko ir vienas kitas šiai šnektais specifiškas darybos elementas, kitokia darinio reikšmė ir pan.

Reta priesaga *-aina* rodo vietą, kur kas dirbama, atliekama, pvz.: *škliūtainer* 'vieta miške (kartais su pastoge), kur tašo geležinkelio pabėgius', plg. Skrudalie nos baltarusių šnektos škliut 'tašymo kirvis' < lie. *skliutas* 't. p.'; dėl priesagos plg. lie. priesagą *-ainė* (*ratainė* 'ratinė', *svetainė* 'svečių kambarys').

Greičiausiai dėl lk. įtakos šnektijoje greta priesagos -ėjā darinių (pvz., *audėjā, verpējā*) vartojoamas ir naujas jos pastovaus kirčiavimo darinys *melžėja* (plg. ju *laidite*. greta visai naujo *mīlžte*).

Iš priesagos -ėlē darinių minėtina *kirme.lė*; priesagos -ėnas – *bróla.nas* 'pusbrolis'; priesagos -ybė (šnektijoje jos dariniai tik pastovaus kirčiavimo) – *galýbe*, *kaltýbe*. 'kaltumas', *kuntrýbe*, *teisýbe*. 'teisė', plg. *mēs netúrim teisýbe.s* sakýte., plg. la. *tiesiba* 't. p.' Priesagai -idé dažniausiai atstovauja *arklide*; -iena – *untiēnà, višciēnà, žu.siēnà, rugiēnà, kve.tiēnà*; -ienė – *su.niene*. 'sūnaus žmona' (greičiausiai vertinys iš lenk. *synowa* 'marti'<sup>2</sup>), taip pat moterų pravardės pagal vyrų vardus – *ja.niene*. 'Jono pati', *igna.tiene*. 'Ignoto pati' bei pagal pavardes – *iliškiene*. 'Iliškiene', *gra.veliene*. 'Grovelienė' (nors dėl kitų kalbų įtakos jau pasakoma *jānina* bei *ja.nēnas* 'Jonénienė' (Grinaveckienė E., 1980, 224). Priesaga -ija gali būti pridedama ir prie išvestinių kamienų – *liga.nijā* 'ligoninė', o su priesagomis -imas, -ýmas šalia abstraktų vis daugiau pasitaiko konkrečios reikšmės darinių, pvz.: *aždegimas* 'uždegimas ir nudegimas' (: *aždegimas* *sáula.s*), *ažmigimas* 'miego vaistai' (: *va.ke.čys* *dāve*. *ažmigimu*.), *i.pi.nímas* 'ipinas', *išmáigi.mas* 'spaudimas' (: *súlu. išmáigi.ma. māšinā* 'sulčių spaudimo mašina'), *jaunímai* 'jaunuoliai' (: *jaunímai šitiē labaī dýkus*), *mèzgimas* (: *mèzgima. knýgà*), *nušaukímas* 'pavadinimas' (plg. la. *nosaukums* 't. p.); *padéjimas* 'podélis' (: *mán' kíta. pade.jíma. nérà, tik tás*), *pér-gi.venimai*, *plepējimas* 'puškéjimas' (: *púoda. plepējimas*), *prisáki.mas* 'isakymas', *priklaūsi.mas* 'prievolė' (: *is bažnýčiu. duōtì ne prisáki.mai, a priklaūsi.mai*), *rāši.-mas* 'raštas' (: *tas rāši.mas* *bílya. nele.túviškas*), *ravéjimai* 'ravimi augalai' (: *ravéjimu. neragéti*', tik *žöla.s*), *rükijimas* 'rükymas', *sa.dlinimai* 'daigai' (plg. la. *stādijums* 'das Gepflanzte'), *se.jímai* 'paséliai' (: *aplíñk kaláukia. se.jímai*), *susitikímas*, *suve.-jimas* 'susirinkimas' (: *visi nuéja. suve.jíman*), *suverpímas* 'mokesčis už suverpimą' (: *suverpímu. jíma ví.lna.m*), *šlăpinimas* 'šlapimas'. Tarp priesagos -ýmas darinių minėtina: *atródi.mas* 'išvaizda' (: *kóks čia mána. atródi.mas!*), *válgi.mas* 'valgis'; -ýna – *lentýna* (nj.), *mergýna* 'duktė; mergaitė' (: *par jós mergýnu. kárpa*), *šeimýna* 'ir sava šeima, ir su samdytais' (plg. dar ir *vaikýnas* 'sūnus, vaikas, berniukas': *su vaikýnais guléjau liga.nlja.j* 'gimdydama sūnus, guléjau ligoninėje'); -ýnas – *apušýnas, berzýnas* || *birzýnas* (sn., dž.), *u.zuolýnas, ža.lynaī* 'gélės'; -inė, -inis – *daržinė, kapíne.s* 'kapinės', *kiaušinis, skalíne*. 'didelė pintinė iš balanų', *šaltínis, šimti-*

<sup>2</sup> Tokios nuomonės prieita remiantis šio žodžio paplitimu Lietuv oje. LKA, I, 1977, 198 duomenys rodo, kad žodis *sūnenė* 'marti' tevartojo mas tik šnektose, kontaktuojančiose su lenku šnektomis.

*ne.s* 'arai' (vertinys iš r. *sotki* 't. p.); *-inykas, -è* – *daininýkai* (nj.), *giesminýkai* 'dainininkai ir giedotojai', *le.túvini.kas* 'lietuvis', *bú.rtini.ke.*; *-iðkas* – *ažeriðkas, berniðkas, teliðkas, vaikiðkas* 'mažas vaikas' (: *kiaüla.s* *vaikiðkai*), *viščiðkas* 'viščukas'; *-ýstè* – *jaunýste*. 'jaunumas ir jaunimas' (: *visà* *jaunýste*. *suveðdava.*), *sanýste*. 'senatvè'; *-iškas* – *mësiškas* 'valgis iš mësos', *výriškas* 'vyriškis'; *-iúominè* – *kariúomine.*; *-ójai* (prie išvestinių kamienų) – *bulbienójai* 'bulvių virkščios', *bruknienójai*; *-óvës* – *daržóve.s*; *-sena* – *gimdýsena* 'gimdymas; paršiavimasis' (plg. la. *dzemdëšana* 'gimdymas'); *-ulýs* – *ka.sulýs, re.bulai* 'riebalai, taukai'; *-umas* – *baltúmas, dildumas* 'dauguma', *didúmas, gardúmas, ilgúmas* 'ilgis', *karštumì* 'karštyje', *neti.rúmai* 'mëšlai' (: *iš žarnù* *išmáiga*. *visùs* *neti.rúmus*), *ramúmas* 'ramybë' (*pre. ãzera. ramúmas*), *rauda.númas* 'raudonis' (: *mergýna.s* *rauda.númas* – *graži*), *sunkúmas* 'bëda' (: *prispáude. sunkúmas*), *tunkúmas, tvirtúmas* 'storumas' (: *kaip spièkà tvirtúma*), *vertingúmas* 'vertë' (: *kiaüli. svílini, kõlai aptaisañ lig vertingúma*. 'kiaule svilini, kol palieka vertinga oda'), *-uolas, -è* – *lakštinguõla*. 'lakštingala', *väbuolas* 'vabalas'; *-uõnis* – *skunduõnis* 'skenduolis'.

#### 4. Būdingesnës bûvardžių ir skaitvardžių priesagos

Iš mësų užrašytų bûvardžių (taip pat dalyvių) ir skaitvardžių priesaginių darinių minëtini su priesagomis: *-etas, -a* – *ringéta žarnà* 'storoji žarna'; *-iènìs, -è* – *bulbiëniai blýnai, rugiëniai šiaudaï*; *-ingà* – *paršiñgà, sajiñgà ža.lè* 'kart, beskonë žolë' (plg. la. *sajš* 'kartus, beskonis', *sajjums* 'Bitterkeit'), *telingà* (taip pat ir prieveiksmiai *teisingaï* ir *vargiñgai*); *-inis, -è* – *aũšriniai vařtai* 'Aušros Vartai', *bú.lbine. dešrà* 'védarai', *bú.rnine. armoškà* 'burninë armonika', *burðkinis alùs, dëšrine.s žárna.s* 'storosios, védarams krésti žarnos', *galíne.s väga.s, gimtlinis kräštas* 'tévynë', *gimtlinis miëstas* 'gimtasis miestas', *kiaüliniai re.bulai* 'kiauliniai taukai', *kruðpi-nis kurziükas* 'kraujinës dešros', *kukaríne*. (< *kukavinë*) *pýpke*. 'rudos spalvos kokoso pypké', *laukiniiai a.buoliai, laükiniiai kiaüliai* 'šernai', *mësinis kurziükas* 'skilandis', *miëzinis alùs, mí.ltiniis blýnas, pirmutlni. kařtu., prigimtlíne*. 'gimtoji' *kalbà, vidutliniai* 'vidiniai, vidaus, pilvo' taukai'; *-ónas, -à*: *geltõnà, raudõnà; -ótas, -a*: *kapóta.s dëšra.s; -uotas, -a*: *kálnuota.s viëta.s, kálnuota žëme*. ||

#### 5. Būdingesnës veiksmažodžių priesagos ir priešdéliai

a) Šnekotos veiksmažodžių darybos sistema nuo lk. gal kiek labiau skiriasi šiais priesagų dariniais: *-alioti – braukaliótì* 'važinëti' (plg. la. *braükaſt* 'hin und her fahren'), *-aliuoti – sergaliúoja* 'sirginéja'; *-énti – dzia.vëna* 'džiovina', *ru.gëna* 'raugina'; *-ovéti – papja.véte*. (*šienu.*); *-inéti – pasibe.ginéja(kiaüla.)*; *-inti – pútina* (*véjas*) (plg. la. *putinát* 'stäuben, stühmen'); *-uiti* (sl.) – *brakuja* 'niekina', *budú.ite.* (sl.) 'statyti', *naktú.ite.* (hibr.) 'nakvoti', *apipe.lú.ite.* (sl.) 'apipjauti', *tar-gú.ite.* (sl.) 'prekiauti'; *-uoti – atski.rúote*. 'atskirti (paršiukus nuo kiaulës)', *pa-laiduote*. 'palaidoti', *klibuote*. 'klišenti', *ailiuote*. 'dëti ką eilémis', *iskaluote*. (greta *skaláuna*) 'išskalauti'.

b) Iš šnektais būdingesnių priešdėlių, jų prie šaknies jungimo būdų ir reikšmių minėtini:

*api-*: *apijare*.<sup>3</sup> ‘aparė’, *apidl.rpte.* ‘apdirbtis’, *apijāka.* ‘apako’, *apije.me.* ‘apémé’, *apineša* ‘apneša’, *apinešta tvōrā* ‘aptverta tvora’, *apiserga* ‘apserga’, *apisvīlina* ‘ap-svilina’, *apišūcina* ‘apiplikina’, *apivérda* ‘apverda’, *apivirina* ‘apvirina’;

*at-*: *atganiai* (*piñkiùs metùs*), *neatvaikýsi* (*šúni.*) ‘nenuvysi (šuns)’;

*ata-*: *atakiřps* ‘atkirps’, *atakiřs* ‘atkirs’, *atámenu* ‘atmenu’, *atapjáute.* ‘nupjauti’, *ataskriste.* ‘atskristi’, *atastóvi* (*sández.liò.s*) ‘ilgai stovi, prisistovi (sandéliuose)’, *atatraūks* ‘atvilios’, *atáveda* ‘atveda’, *atáverte.* ‘atverté’, *atáveziau* ‘atvežiau’;

*až-*: *ažáugis* ‘užaugės’, *áždeda* ‘uždeda’, *aždékte.* ‘uždegti; nudegti (saulés)’, *ažeina* ‘užcina’, *ažgérte.* ‘užgerti’, *ažjú.nkte.* ‘užkinkytis (jauti)’, *ažma.kéte.* ‘užmo-keti’ (plg. taip pat *ašturétas* ‘sulaikytas, susilaikęs’, *aštvrétas* ‘užtvertas’);

*ažu-*: *ažudl.rpte.* (*peñicju.*) ‘išsitarnauti (pensija)’, *ažúgine.* ‘užgyné, uždraudé’, *ažulaike.t* ‘užgaišinote, užlaikete’, *ažúmuše.* ‘užmušé’, *ažupiřka.* ‘užpirko’, *ažu-spí.rta* ‘užremta’, *ažušūla* ‘užšala’, *ažúterše.* ‘užteršé’, *ažuválgi.te.* ‘užvalgyti’, *ažúver-ke.* ‘pravirko’;

*da<sup>-4</sup>*: *nedaéina galvõn* ‘nesuvokia’, *dasikláuse.* ‘besiklausinédamas rado’;

*nu-*: *nudrebëna.* *ka.jěla.m* ‘nusibaigé’, *nugaïša.m* (*púsi. de.nōs*) ‘sugaišome (pusę dienos)’, *nuspáude.* (*ší.rdi.*) ‘suspaudé (širdi)’, *nuspéja.* (*grýbas ir dúmai rüksta*) ‘prinoko’ (grybas ir dūmai rüksta), *nuvěja.* (*kariúomine.n*) ‘išéjo (kariuo-minén)’;

*nuo-*: *núomire.* ‘numirė’, plg. la. *nomira* ‘t. p.’;

*pa-*: *paděgina.* (*piřštùs*) ‘nudegė (pirštus)’, *nepájaučia* (*kat vařgas*) ‘neatjaučia (kad vargas)’, *palikaū* (*našlē*) ‘likau (našlē)’, *pámečiau* (*rükýte.*) ‘mečiau (rūkyti)’, *pašaükte.* ‘pavadinti, duoti vardą’, *patéka.* (*drausmēs*) ‘užteko (drąsos)’ (plg. la. *pietika drosmes* ‘t. p.’), *pátepiau*;

*pad-* (sl., plg. br. natcýkvač ‘pasukti’) ‘pa-’: *pátkiši* ‘pakiši’, *pádeina* (*un le-tuvém*) ‘panašios (i lietuves)’;

*pér<sup>-5</sup>* ‘per-’: *pére.ja.* (*trízdešimt aštuoni rubliùs*) ‘viršijo, kainavo daugiau kaip (trisdešimt aštuoni rubliai)’, *pérkalbi* ‘išverčia žodžiu iš vienos kalbos į kitą’, *pértrauke.* (*mókslus*) ‘nutraukė (mokslus)’, *pérvardina.* ‘perkrikštijo, davė kitą pavadinimą, vardą’, *pérvede.m* ‘išvertėme’, *pérverste.* ‘išversti’;

<sup>3</sup> Priešdėliai *api-*, *ata-*, *ažu-*, kaip pavyzdžiai rodo, skirtingai nuo daugelio kitų rytių aukštaičių šnekta Lietuvoje, čia visų laikų formose gana neįprastai yra išlikę sveiki (: *apivlrinte.*, *ažudl.rba*, *atapjóve.* ir kt.). Toks darybos būdas, kai sveiki šie priešdėliai apibendrintai pridedami prie kiekvienos veiksmažodžio formos, kurį Lietuvoje vartojamose šnektose niekur nepasitaiko. Tačiau ti-riamoji šnektą šiuo požiūriu nėra vienintelė. Nemaža šios darybos atvejų pasitaiko XVII a. Rytių Lietuvos rašytiniuose šaltiniuose – K. Sirvydo raštuose, pvz., *apiimti*, *apimušti*, *atanešti*, *ažumig-dyti*, *ažupjudyti* ir kt. (daugiau pavyzdžių žr. Morkūnas K., 1980, 113, 117, 122–125). Vadinas, šis faktas rodo dideli tiriamosios šnekotos archaiškumą. Šiam apibendrinimui, be abejo, galėjo turėti reikšmės kirčiuotos veiksmažodžio priešdėlio pozicijos analogija. Taigi pagal *atákerpa* (ši pozicija būdinga ir kitoms rytių aukštaičių šnekoms) ir *atakiřpa.*, *atakiřpte.*, pagal pastaruoju sius – ir *ažudl.rpte.*, *ažudl.rba*, *ažudl.rba*.

<sup>4</sup> Dėl *da-* kilmės plg. Mažiulis V., 1958, 127–133; LKG, 1971, II, 294.

<sup>5</sup> Dėl priešdėlio *per-* tarimo šnektoje *pér-* plg. Grinaveckienė E., 1980, 235.

*pra-* (sl. ? Plg. br. прамысь ‘perplauti’) ‘per-’: *pranakvosi* ‘pernakvosi’, *praplöve-  
(ú.ndeniu mani)* ‘perplové vandeniu mane, išplové mano skrandíl’, *praskaityk*  
(plg. br. прачытатць) ‘perskaityk’, *prašálđi.ta* ‘peršalusи’, *prášauke.* ‘pavadino, da-  
vē kitā pavadinimą’, *praviřta.* (*le.tuviai be.larúsais*) ‘pervirto (lietuviai į baltarusius)’;  
*pri-*: *priragējau* ‘prisižiūrėjau, patyriau, mačiau’;  
*raz-* (sl., plg. br. разрэзань) ‘iš-’: *ráskeerde.m* ‘išpjovémē’, *rásťveria* ‘ištvarsto,  
išgaudo, išgraibsto’, *razvažiāva*. ‘išvažinéjo’;  
*sa-*<sup>6</sup> (la., plg. la. *sapjaustit* ‘supjaustyti’) ‘su-’: *saláuze.* (*kóju.*) ‘nulaužè, nusi-  
laužè, susilaužè (kojā)’, *sapja.vési* (*šienělia.*) ‘supjausi (šienelio)’;  
*su-*: *suldžidziau* (*akis*) ‘užsimerkiau, pradéjau miegoti, sudéjau akis’, *sustója*  
(*smetōnas*) ‘nusistoja gretiné’, *sutráukia* (*kitùs cia*) ‘suagituoja paskui save čia  
apsigyventi’;  
*uš-* ‘už-’: *ušáugi.s*<sup>7</sup> ‘užaugęs’, *ušáukla.t* ‘užauginti, nupenéti’, *ušeīna* ‘užeina’,  
*ušima* ‘užima’, *ušlipem* ‘užlipome’.

Priešdéliai *až-*, *in-*, *iš-*, *nu-*, *pri-*, *su-* su sangrąžos dalelyte -si-: *ažsi-*: *asłgeri* ‘užsigeri’, *asłje.miau* ‘užsiemiau’, *asikrěste*. ‘užsikrésti’, *asipláude.* (*vaikaī pa. mięstus*) ‘(vaikai) išsivažinéjo, išsibarsté (po miestus)’, *asižvagēja.* (*aūsis na. ge.smiū*) ‘užspengé (ausys nuo giesmių)’; *insi-*: *insídaužiau* ‘susimušiau’; *išsi-*: *nejiseñsi* (*be chirú.rga.*) ‘neišsiversi (be chirurgo)’, *istvede.* (*ánglu. kiaūliai*) ‘išnyko (anglų kiau-  
lés)’; *nusi-*: *nusikaria* ‘nutjsta’, *nusiklausýte.* (*rāđija.*) ‘pasiklausyti (radijo)’; *prisi-*:  
*prisíturiu* ‘laikausi, tvardausi’; *sus(i)-*: *susmaišaī* ‘susipainioji’, *susłtinki* ‘susitinkí’,  
*susigeria* ir *susilupa* ‘prisigeria ir susimuša’.

### III. Būdingesni žodžių kaitymo ir vartojimo dalykai

#### 1. Daiktavardis

##### a) Giminė

Atskirais, palyginti retais atvejais kai kurių šnekto žodžių gramatinė giminė  
kitokia negu atitinkamų lietuvių lk. žodžių.

Kai kurie abiejų giminių daiktavardžiai retkarčiais turi tik vieną bendrą vyriš-  
kosios giminės formą, pvz.: *vyras* *pazdúoda pāciai* – *ana lenkýs*; *té·vas* *le.tuvýs*  
*ir mõmà le.tuvýs*; *gaspadlne.s tinginiai.* Pastebéta, kad vyriškosios giminės formomis  
moteriškoji giminė reiškiama tik šnekta labiau primiršusių žmonių.

Kai kurių šnekto kasdienės vartosenos svetimybė ir tarptautinių žodžių gi-  
minė yra ta pati kaip ir gretimų Lietuvos šnekto atitinkamų daiktavardžių, ar kokia  
ji yra kalboje, iš kurios žodis į šią šnekta patekës, pvz., *kamāša.s* ‘nesuvarstomi  
pusbačiai’, plg. la. *kamašas* (< lenk. *kamasz*) ‘t. p.’, *kilametrà* ‘kilometras’ (plg.

<sup>6</sup> Nors priešdélis *sa-*, apskritai imant, néra svetimas lietuvių kalbai (jis vienur kitur pasitaiko  
jos pietinėse šnektose, žr. Zinkevičius Z., 1966, 426; LKŽ, XII, 1981, 1), tačiau šiaurinéje Lie-  
tuvoje iki šiol nepastebétas ir dėl to tiriamojos šnektoje šalia lie. *su-* bus atsiradës greičiausiai dė-  
latvių šnekto ar jų lk. įtakos.

<sup>7</sup> *ažáugi.s* ir *ušáugi.s*, *ažeīna* ir *ušeīna* bei daugelis kitų šių abiejų priešdélių pavyzdžių rodo,  
kad Z. Zinkevičiaus (Zinkevičius Z., 1966, 428) nurodytu *až-* ir *uš-* reikšmių skirtumo, esan-  
čio Lietuvos rytų aukštaičių šnektose, čia nepastebëta.

lie. Imbrado šnektos *kilametrà*), *kläsai* 'klasés' (plg. br., г. класс), *metrà* 'metras' (plg. lie. *metrà* — Imbradas, Ignalina), *litrà* 'litras' (plg. lie. *litrà* — Imbradas, Ignalina, Kupiškis, Anykščiai), *smetõnas* 'grietiné' (plg. Imbradas, Kupiškis *smetõnas*), *spičkà* 'degtukas' (plg. br. спичка, г. спичка), *trépe.s* 'laiptai' (plg. la. *trèpes* 'т. п.' < vok. *Treppe*), *túpele.s* 'mediniai padais šliurés' (plg. la. *tupeles* 'т. п.').

Kartais nuo lietuvių kalbos skiriasi ir atskirų naujesnių šnektos žodžių giminė, pvz., *apskritys* 'apskritis' (plg. la. *apriňkis* 'т. п.'), *kárpa* 'karpis' (plg. la. *karpa* 'т. п.'), *pamiñklà* 'paminklas', *ru.šýs* 'rūšis' (plg. br. гатýнак, софт, г. софт).

Savo gimine nuo gretimų Lietuvos šnektų atitinkamų daiktavardžių dažnai nesiskiria ir kai kurie seni lietuviški šnektos daiktavardžiai, pvz., *kirme.liúkai* 'kirmeliukés', *lěpšai* (|| *lěpše.s*) 'lepšés' (plg. rytų aukštaičių *lěpšis* 'lepšé'), *na.siúkas* 'nosyté; kiaulés šnipas', *pe.nýs* 'kiaulpiené' (plg. rytų aukštaičių *pienýs* 'т. п.'), *ramunëliai* 'ramunélés', *tákstuncia.s* 'tükstančiai' (plg. rytiečių *tákstanté*).

#### b) Skaičius

Kai kurie šnektos daiktavardžiai savo skaičiaus kategorija kartais skiriasi nuo lk. Sakysime, rūši čia iprasta nusakyti vienaskaitos forma (greičiausiai gretimų slavų šnektų, kartais ir latvių lk. pavyzdžiu), pvz.: *Čia paséta dóbilas* (plg. lie. lk. *dobilai*, la. *sarkanais āboliųš* 'raudonieji dobilai', br. канюшына, г. клевер); *Čia krúmai: ir béržas, ir prästas elksnis, ir júodas* (plg. lie. ...*ir beržai*, *ir paprasti alksniai, ir júodalksniai*, br. ... и бярода, и ше́ра вóльха, и чóрна, г. ... и береза, и серая ольха, и черная); *Iš mēdzia. ir ākmenia. budúja namùs* (plg. lie. *iš mēžiu* *ir akmenų stāto*, br. з дрёва и камéня буду́ющ, г. из дерева и камня строят); *Děšru. dí.rba iš me.sōs* (plg. lie. *dešrás darýti*, br. рабиць каўбáсу, г. делать колбасу), *avéla. ir válga. šýtu. žöly.* (plg. lie. *avys iřgi éda šítą žölę*); *skrāgžde. ligzdu. padära. iš smělia.* (plg. lie. *krēgždēs lizdūs lipdo*).

Vieno kito vienaskaitinio ar turinčio abiejų skaičių formas lietuviško, taip pat skolinto daugiskaitinio daiktavardžio čia iprasta daugiskaitinė forma, kaip kad panašiai yra gretimose rytų ir aukštaičių šnektose Lietuvoje, šio ploto slavų šnektose ar latvių lk., pvz., *Čia supí.lta sme.liai* (plg. lie. *smēlis* ir Imbradas, Dusetos, Obeliai, Švenčionys *smēliai*, la. *smiltis*); *bérza. súla.s* (plg. lie. *béržo sulà*, la. *berza sulas*), *kazlai* (sl.) *málka.m pe.lú.ite.* (plg. lie. *ožys málkoms pjáuti* ir lie. rytų aukštaičių šnektų *ožiai* / *kazlai málkom*); *viena.s sūtkas* (sl.) *važiuote.*, plg. lie. *vienà parà* (kai kur ir *sūtkà*), br. адні суткі, г. одни сутки.

Šnektoje gyvai vartojuamos daiktavardžių dviskaitos vardininko-galininko formos, pvz., *dvi šeimyna* 'dvi šeimynos (šeimynas)', *du kařtù* 'du kartai (kartus)', *du nameliukù* 'du aviliukai (aviliukus)', *du puodukù* 'du puodukai (puodukus)', *du kilogramu* 'du kilogramai (kilogramus)'.

#### c) Linksnis

Šnektos vienaskaitos vietininkas turi ir šių ypatybių:

1. Greičiausiai dėl la. lk. įtakos lokatyvas čia visada vartojuamas ir iliatiyo vietoje, pvz., *išvažiava. Va.ke.tlja.j; pirtý mûneše.*; *lšveže. Ri.gój; mõki.kla.j aina* (plg.

la. *braukt jūrā, mežā, kosmosā*). O iliatyvo formos čia, kaip ir Lietuvos rytų aukštaičių šnektą pronominalinio linksniavimo žodžiuose, vartoamos vietoje lokatyvo, pvz., *kažnañ* (sl.) *sciūrī* 'kiekviename kampe', *tañ krašti* 'tame krašte', *ta-kiañ õri* 'tokiame ore', *katarān namì* 'kuriame name', *ta.kiañ karštumi* 'tokiame karstyje', *že.dnañ* (sl.) *miški* 'kiekviename miške', *ãžeras, kuriñ láista.s kárpa.s* 'ežeras, kuriame suleisti karpiai'.

2. Pasitaiko, kad vietoj lietuviškų iliatyvo ir lokatyvo formų šnektijoje neretai pavartoamos ir gryna latviškos lokatyvo formos, pvz., *númire*. *väkara*. 'numirē vakare' (plg. la. *nomira vakarā*), *gérte*. *triskařt diénā* 'gerti triskart dienoje' (plg. la. *dzert trisreiz dienā*), *gi.věna Grīvā* 'gyvena Gryvoje' (plg. la. *dzīvot Grīvā*), *važiuoju Mèdumā* 'važiuoju Meduman' (plg. la. *braukt Mèdumā*), *laikyte*. *saüsā védā* 'laikyti sausai' (plg. la. *glabāt sausā veidā*) ir kt.

3. Kai kurie šnekto *a* kamieno daiktavardžiai vienaskaitos vardininkė kartais lygiagrečiai gali būti ir *ia* kamieno, pvz.: *ãžeras* ir *ãžerýs*, o reto to kamieno svetimžodžio *põzas* 'griovelis' atskiri linksnių kartais pasitaiko ir su *u* kamieno galūnėmis, pvz.: *su pa.zuñ* ir *be põza*. Atskiri priebalsinio kamieno moteriškosios giminės daiktavardžių linksnių paprastai yra perėję į *i* kamieną, o vyriškosios giminės priebalsinio ir *i* kamieno daiktavardžiai – į *ia* kamieną, pvz.: *saseriēs* 'sesers', *dukeriēs* 'dukters', *ãkmenia*, 'akmens', *duñcia*, 'danties', *dunciaiſ* 'dantimis'. Kai kurie (*i*)*u* kamieno daiktavardžių linksnių dažniausiai yra perėję į (*i*)*a* kamieną, pvz.: *su.nai* 'sūnūs', *pe.taī* 'pietūs', *pe.taīs* 'pietumis', *cúkra*, 'cukraus', bet *ámžiaus*. Žodžiai *musià* 'musė' ir *kuchnià* (sl.) 'virtuve' (plg. br., r. *kýhja* 't. p.') šnektoje yra *ia* kamieno; žodžiu *kraūjas* ir *véjas* vienaskaitos galininkas turi galūnę *i*, pvz.: *kraūji*, 'krauja', *véji*, 'véja'.

## 2. Büdvardis

baža kamieno büdvardžiai, kaip ir gretimose rytų aukštaičių šnektose Lietuvoje<sup>8</sup>, daugiskaitos vardininkė dažniausiai visai dėsningai turi *u* kamieno büdvardžių galūnę -ūs, pvz.: *gérus* 'geri', *kletus* 'kieti', *mázus* 'maži', *méli.nus* 'melyni', *neba-gótus* (sl.) 'neturtingi' (plg. br. *garátys* 'turtingas'), *netýrus* (la.) 'nešvarūs' (plg. la. *netíri* 't. p.'), *píktus* 'piki'; *astrūs*', *raudónus* 'raudoni', *sánus* 'seni', *teisíngus* 'teisingi'. Pastebėta taip pat, kad kai kurie *a* kamieno büdvardžiai savo kamieno galūnę čia kartais išlaiko, pvz., *saūsi mazòliai*; *kaip sveikl*, *tai ir gera!*; plg. taip pat *dídeliai seriai*. Retais atvejais (greičiausiai dėl *u* ir *a* kamienų mišimo) *u* kam. büdvardžių galūné pasitaiko *a* kam. büdvardžių vns. kilm., pvz.: *sānaus* 'seno' *ámžiaus* (gal čia daiktavardžio galūnės analogija?), o atskiri *u* kam. büdvardžiai vienaskaitos formose lygiagrečiai gali turėti (*i*)*a* kam. galunes, pvz., *bérzalape*. *nestípras grýbas*; *Jönas stipra*. *téva*., nors pasakoma ir šiáudas *nestiprùs*.

<sup>8</sup> Remiantis LKA, II, 1982, 129 kartografiuotais duomenimis, vyriškosios giminės büdvardžių daugiskaitos vardininko formos su galūne -ūs (*geltónus*, *raudónus*) būdingos rytų aukštaičių šnekto plotui, esančiam maždaug tarp Zarasų–Žeimelio–Širvintų, ir senesnių žmonių kalboje vartoamos lygiagrečiai su formomis, turinčiomis galūnę -i (*geltóni*, *raudóni*).

Įvardžiuotiniai būdvardžiai (ir skaitvardžiai) šnektoje, kaip ir gretimose aukštaičių šnektose Lietuvoje, turi nekirčiuotą galūnés formantą *-asai* || *-asiai* (*a* ir *u* kam.), *-ysai* (*ia* kam. ir aukštesnysis būdvardžių laipsnis), *-oja* (*o*, *io* kam.), *-ėja* (*ė* kam.), pvz.: *gývasiai*, *pí.rmasiai*, *sótasai* 'sotusis', *dldi.sai*, *vi.rësni.sai*, *jaunësni.sai*, *žaliója*, *gelta.nója*, *baltója*, *pirmója*, *mažója*, *unksti.vója*, *didéja*. Įvardžiuotinės galūnés išlaikomos paprastai visoje paradigmoe, pvz., *unt pirmësia.s bál'ka.s*; *plkta.sia.s nõtre.s*; *ja.dieji duñtes*; *dí.lgia.se.s úsne.s*; *bálta.sia.s žüses*; *baltüju. žu-siž mažaī par kū ūra*, *pilküju. daugiaüs*; *unksti.vósias bú.lbes pasa.dlna.m* ||

Pasitaiko, kad kai kurie įvardžiuotinių formų linksniai yra išlaikę sveikas dvigubas galunes, pvz., *jaunómsia.m* iš *mí.rtu*. *pína vainiku*. Įvardžiuotinių būdvardžių formų reikšme kartais gali būti pavartojamos ir neįvardžiuotinės, plg., *mažója Ilge*. ir *dldelis Ilgës* 'Smėlynės apyl. ežerai', *uñtras kàras* 'Antrasis pasaulinis karas'; *pirmója ža.lé* ir *uñtrà*.

Būdvardžiai (paprasti ir įvardžiuotiniai) yra laipsniuojami, pvz., *puřtni* 'puri', *unksti.vësne..*, *šve.sësnis*, *šve.sësni.sai*, *geriáusias*, *saniáusias*, *gardziáusiasiai*. Aukštesnysis būdvardžių laipsnis kartais turi ir aukščiausiojo reikšmę, pvz., *ānas vi.rësnis* (= vyriausias) *inžiñierus*. Gyvas čia ir trejopas visų aukščiausiasis būdvardžių laipsnis. Pirmasis jų padarytas iš įvardžio *päts*, *pati* ir nelyginamojo įvardžiuotinių būdvardžių laipsnio formos, pvz., *pätes pirmëjei grýbai*; antrasis – iš įvardžio *päts*, *pati* ir aukštesniojo įvardžiuotinių būdvardžių laipsnio formos, pvz., *pats jaunësni.sai*; *pats vi.rësnis.sai*; trečiasis – sudurtinis, padarytas iš paprastųjų būdvardžių nelyginamojo laipsnio dgs. kilm. formos ir jo aukščiausiojo laipsnio formos, pvz.: *sanū saniáusias*. Ypač šnektoje gyvi iš aukščiausiojo ir sudurtinio visų aukščiausiojo paprastųjų būdvardžių laipsnio padaryti prieveiksmiai, pvz.: *iš sanū saniáusiai teip šaükia* (= vadina); *anas sanū saniáusiai žlina.*; *bütiniáusiai raikia apiniū*; *tévui saniáusiai raikia sustatýte. duñtis*. Retais atvejais šnektose aukštesnysis būdvardžių laipsnis yra nelietuviškos darybos, sudarytas aprašomuoju bûdu kaip ir gretimose slavų kalbose, pvz., *labiaüs cieni* (= vertingesni) *kùliai kaip šiaudai*. Šnektoje taip pat vartojama lyginamoji būdvardžių konstrukcija tipo *kù 'kà' sanësnis*, *tù 'ta' gerësnis*.

### 3. Skaitvardis

Kiekiniai skaitvardžiai *dújai*, *dvljai* šnektais yra įprasti, tačiau šalia lygiagrečiai vartojamos jų formos ir be postpozicinio formanto: *du bróliai*, *dvi kárves*. Jų kilmininko forma visada yra *dvie*: *nämas un dvië galù*, o vietininkas – *dvieuõs*, *dviejõs*: *āni.s gi.vëna dvieuõs*. Vyriškosios giminės skaitvardžiai 4–9 galininke visada turi galūnę *-ius* (: *këturius*, *piñkiùs*, *šešiùs*, *septýnius*, *aštúonius*, *devýnius*). Skaitvardis *dešimt* visada turi kirčiuotą galinį skiemeni (: *turiù dešimt rúbliu.*), o skaitvardžiai 30–90 visada turi po du savarankiskus kirčius abiejuose dûrinio sanduose (: *trís-dešimt*, *këturiasdëšimt*, *piñkiasdëšimt*, *šešiasdëšimt*, *septýniasdëšimt*, *aštúoniasdëšimt*, *devýniasdëšimt*). Šiūtasis šnektoje kirčiuojamas antraja kirčiuote (: *šiūtais mëtu. gi.vëna*), o *tükstantis* yra moteriškosios giminės (: *paróde. këturias tükstuntis rúbliu.*).

Kelintinių skaitvardžių 11–19 antrasis sandas paprastai yra *-likis* (: *pinkia-likai*, *šešia.likai*, *dvi.likis* ‘dvyluktas’), bet dabar šalia jau pasako ir su *-liktas*, *-a* kaip lk.: *septynioliktais mėtais*; *keturioliktais mėtais*.

Dauginiai skaitvardžiai 1, 5–9 turi priesagą *-eli*, *-elios* (: *be vieneliū mėtu. jam septyniasdēšimc; devyneli vařtai*), o *dvejì, trejì* – kaip lk. Kontaminacinę formą turi skaitvardis *ketvereli*. Kalbant apie metus, dauginių skaitvardžių vietoj kartais lygiagrečiai gali būti pavartojojami ir kiekiniai, pvz.: *šešelius metūs tarnāva.*; *pinkeli mētais kaip výras mire.*, bet *dvidešimc piñkius metūs turēja.*; *piñkius metūs atganiaū; aštūonius metūs kárves láidžiau; man' septyniasdēšimc piñki.*

Šnektoje vartojami ir trupmeniniai skaitvardžiai: *púsa.*, *pusuñtra.*, *pusuntrōs*, *pusdvi.likis* ‘pusdylyktasis’.

Kartais vietoj skaitvardžio *vienas* pavartojojamas įvardis *kítas*; *kítas brólis numíri.*, *a kítas gi.véna*.

Datose skaitvardžiai, kaip latvių ir slavų kalbose, eina prieš mėnesį, pvz., *piñkta. dekābriaus* ‘gruodžio mén. penktą dieną’.

#### 4. Įvardis

Greta senesnių ir dažnesnių asmeninių įvardžių formų *àšei*, *tújei*, *ãnas* ‘jis’, *anà* ‘ji’, *ãnes* ‘jie’ (pasitaiko ir *ãni.s*, plg. dar džn. *pätes* ‘patys’ greta *päti.s*), *ãna.s* ‘jos’ vartosenoje gyvos ir lk. formos *aš*, *tù*, *jìs*, *jì*, *jìē*, *jòs*. O paradigmoe įvardžių *jìs*, *jì* formos paprastai nuosekliai atstoja įvardžius *ãnas*, *anà*, pvz., *jì řaūkia*; *jì ápskuta*; *jìem nedúoda*; *jóm peřka*; *jaīs mazgója* ir pan.

Įvardžiuotinė forma *jinaī* greičiausiai yra naujesnė, vartojama jaunesniųjų šnektose atstovų. Kilm. formos *man̄s*, *tav̄s*, *sav̄s* kirčiuojami galūnėje, nors pasitaikė išgirsti ir *tāvi.s* bei *sav̄* (: *del' sav̄ neapsimóka*). Formos *mán'* (naud.) ir *mañ'* (gal.) skiriasi priegaide. Girdėtos galininko formos *māni*, *tāvi*. Pažystama tik forma *mēs* ‘mes’ (gal la. kalbos ītaka?). Forma *jūs* daugiau vartojama kalbantis su nepažystamu (: *jūs ta.kiū vágli.mu. neválgli.sit*), o šiaip įprastinis įvardis *támsta*.

Šalia įvardžių *māna.*, *tāva.*, *sāva.* lygiagrečiai, bet gal kiek rečiau vartojami ir *mānas*, *tāvas*, *sāvas*, pvz.: *sāva. kaltýbi. suprāta.*; *ašpiřka. sāva. súnui žēmi.*; *māna. výras mire.*; *kur tāva. vadēla.s; par muñ sāva. apiniai ir: sāvu. kiaulienu. vérda; geriù savàs žõlás; sav̄ vaik̄ neturéja.m; vî.lnu. sav̄ negáusi atgal.*

Parodomojo įvardžio *ta* girdėta ir įvardžiuotinė forma *tój*, pvz.: *tój šaurē* (= nešvarumai) *raíkia* nuskûste.

Įvardžių *katarà* ‘kuri’, *kità*, *kõkià*, *šìs*, *šì*, *šitas*, *-à*, *tà*, *visà*, *viskàs* kirčiuotas vns. kilm. ir dgs. vard. galūnės senasis ilgasis *a* daugiausia yra išlaikytas sveikas (Grinaveckienė E., 1980, 232), pvz., *iš kataràs viēta.s; na. kitàs kiaūla.s; ka.kiàs anà vaīsla.s; un šiā svíeta.; na. šiās viēta.s; un šitās púsa.s; nerekamendújas šitā darýte.; palig* (= dėl) *šitā aš negaliù aīte.; un tās ruñkas.s; un tās kiaūla.s; iš visās ki-pēla.s* (= milžuvės); *na. viskā sužilāvus* (= pražilusi); móteres, *kataràs jaunèsne.s; némne.s* (= tokie grybai) – *šitās ve.li.vésnē.s*.

Įvardžiai katarās, -à, kōkis, -ià, šitās, -à, šitōkis, -ià, tōkis, -ià, visakās 'viskas', visōkis, -ià šnektoje kirčiuojami ketvirtajā kirčiuote, pvz.: *katarōj bažnýčia*. j ānas būva.; kōkis dīdelis grýbas; na. ka.kiū ligū gēria; ka.kiō laika. prisiseturēdava; ka.kiū pinkiū mētu.; siřga. kōkiūs šešiūs metūs; šitū mergýčiu. gaūlū; na. šitū jīma mēdu.; šitāi kójai ukōlūs dāve.; šita.kiū ža.liū ir par muñ ūrā; tōkis gražūs žiedas; pavāsaris tōkis šaltas; ta.kiē miškał dīdeliai; ta.kiās avēla.s brúngia.s; ta.kiū blýnu. kepiāu; visakās būva. ti.naī; visa.kiū da.bilū ūrā; ge.dódava. visa.kiū ge.smiū. Įvardžio jōkis, -ià šnekta nepažista, ir jī atstoja nežymimasis įvardis né kōkis, -ià, pvz.: ne. ka.kiō mēšla. nedēja.; ne. ka.kiās rōže.s (= raudonligės) kiaūliai nežinója.; ne. ka.kiās rōže.s (= raudonligės) saniaūs nebūva.; kīškiabu.de.s kiřme.la.s ne. ka.kiōs neēda ||

Visi čia nagrinėjami galūninio kirčiavimo vyr. g. įvardžiai vns. jn. turi išlaikę kirčiuotą tvirtapradę galūnę -uom, pvz., nuēja. šitūom keliù; su visūom nagū nupléše.; kūom gi jī išpenēsi; rōbrai (sl. = šonkauliai) su visūom nugarākauli; žinaū, kūom išgýdi.te., raikia pasakýte., kūom didúma. ir kūom aukštúma.; bumbýti. túom ilgumū nupjóve. Šiai galūnei sveikai išsilaikyti galéjo padéti jū kirtis ir, galimas daiktas, analogiškų latvių k. konstrukcijų įvardžio formų įtaka (plg. la. *nopļauj tom garumu*).

Pastebéta, kad įvardžių ji, ta vns. jn. galūnė yra -ū, dgs. gal. - -uos, pvz.: *pa.iū* (= višta) pādeda kiaušniu.; su tū dūkteri; mōmā (= bičių motina) tuos bitis kamán-dava.ja; lēpše.s gárdzia.s – jūos ar vágla.; némne.s – jūos negālima ráute., jūos raikia iškēpte. ir vágli.te.; jūos (= vaistažoles) móteres reñka; avēla.s jūos (= žoles) vágla.; jei paimši jūos (= žuvis) už galvōs; jūos (= žoles) gēria, kaip apiserga<sup>9</sup>.

Dviskiemenių mot. g. įvardžių dgs. gal. forma užfiksuota trejopa: su galūne -ius, su -iūos ir su -ās, pvz.: vištā pēri kōkiūs tris saváites; šitūos žōlās móteres reñka; būva, perkūnija šitás dienás; raikia gérte, šitás šaknýtes; visás bū.l'bas išpléš šitás akéčia.s. Formos kōkiūs ir šitūos (kaip ir jūos 'jas', tūos 'tas'), be abejo, yra vie-nodos kilmēs, tik kōkiūs, galimas daiktas, yra velyvesnė, galéjo atsirasti iš kokiūos. Formos šitás, visás, būdamos taip pat išriedėjusios iš formų su galūne \*ān, grei-čiausiai galéti būti ir gretimų lietuvių šnekų kontaktų padarinys.

Prijungiamuojuose pažymonio sakiniuose įvardžio vietoje paprastai vartojamas prieveiksmis kur, pvz.: *vapsvā*, kur žamēs lañda; žiedaī, kur sviēcia (= sviedžia) plaukuōs; žōla.s, kur súpan (sl. = sriubon) liěki 'đedi'.

Įvardžio niēkas vns. kilm. šnektoje kartais yra suprieveiksmėjės, pvz., *pakél't' panēš't' jam niēka. būva.*; lēpše.s – niēka. grýbai.

Šnektoje nemaža lietuvių kalbai ne visai iprastų su įvardžiais sintaksinių konstrukcijų, panašių į atitinkamas latvių kalbos konstrukcijas, pvz.: *aš šitám* (= šitā) išitýrus (plg. la. es sitam iepētījusies); *tam atgal'* (= prieš tai, plg. la. tam atpakaſ); *pat pí.rma* (= visų pirma) nupjáuna gálvu. (plg. la. paš pirmu *nopļauj galvu*); *par visái* (= visai) niēka. nežina. (plg. la. pa visam nieka nezina); *mán' nebūva. vaikū;* *mán' būva. daūk apirāciju.* (plg. la. man nebija bērnu; man bija daudz operaciju) ir kt. Jos greičiausiai yra latvių kalbos analogiškų konstrukcijų vertiniai.

<sup>9</sup> Dėl galimos tų formų kilmēs žr. Grinaveckienė E., 1980, 235.

## 5. Veiksmažodis

Veiksmažodžių bendaratis šnektoje konstatuota trejopa. Iprasčiausia ji su priesaga *-t'* (: *aīt'*, *nēšt'*, *dūot'*). Senesnių žmonių tartyje plačiau paplitusi pilnesnė forma su priesaga *-te.* (: *aīte.*, *nēste.*, *dūote.*). Kiek retesnė – su priesaga *-tei* (: *kalbētei*, *važiūotei*), dažniau vartojama taip pat senesnių žmonių (dar plg. Grinaveckienė E., 1980, 233 ir 24 išnašą).

Pasitaiko, kad sangrąžiniai veiksmažodžiai čia kartais turi po dvi sangrąžines dalelytes, pvz., *nestregis* 'nesimato', *ma.klnasis* 'mokosi', *kalbasis* 'kalbasi'. Tai rodytų, kad pirmoji jų, einanti tuoju po kamiengalio, čia jau pradedama suvoki ne kaip savarankiška, o tik kaip reikšmės neturintis tos formos priedėlis, plg. kad ir tokį posakį: *išpūsk žárnu.*, *ir anā rāgis* 'permatoma'.

Veiksmažodis *kalbēti* šnektoje vartojamas ir kaip *i*, ir kaip *a* kam.: (: *kalbi pōterus*, *pērkalbi* 'pamini' ir *kalba* 'šneka'), *mylēti* – ir kaip *i*, ir kaip *ia* kam. (: *mýli* 'mégsta', *némi.lia* 'nemyli'), *deñgti* yra *a* kam. (: *deñga stógu.*), *pilti* – *ia* kam. (: *sūpilia pienu.*), *klūpēti* – *i* kam. (: *ānas klūpi*), *gnýbtī*, *málta* *a* (būtajame kartiniame laike *o*) kam. (: *nugnýbau vienu.* *aguřku.*; *sumalaū mařšu.* *mí.ltū.*). Veiksmažodis *pláusti* vartojamas *pláuti* vietoje (: *nupláudzia*, *išpláudzia*). Esamajame laike veiksmažodžiai *pāti*, *tīlti* gauna *-st-* kamieną (: *pūsta*, *tilsta*), *āsti* 'esti, yra' ir *liēksta* 'lieka' formose yra priebalsinio kamieno likučiu (: *āsti grýbu.*, *lai āst* 'tegul būna'; *liēksta*, *paliēksta*, taip pat ir *paliēksi* (=paliksi) *pūsgirtis*). *Pjáuti*, *kráuti* ir kt. tipo veiksmažodžiai es. I. yra na kamieno (: *pjáuna*, *kráuna*, *gáuna*). Priesagos *-(i)auti* veiksmažodžiai esamajame laike gauna priesagą *-(i)áuna* (: *keliáuna*, *pūliáuna* 'pūliuoja', *reikaláuna*, *uogáuna*), priesagos *-tyi* – priesagą *-ija*, pvz., *grājija* (sl.) 'griežia', *kirmija*. *Léisti*, *lipti*, *lūpti*, *sūkti* veiksmažodžiai būtajame kartiniame laike yra ē kam. (: *isláidziau*, *paláide*. *pilvu.*, *núlipe.m*, *úžlipe.m*, *lšlupe.*, *súke.gálvu.*).

Būtojo laiko veiksmažodžiai su priesagos (ar šaknies) *-ē(j)* vns. I asm. tā -ē-dažniausiai fonetiškai yra išmetę (: *nediáu* 'nedējau', *negaláu* 'negalējau', *neragiáu* 'neregējau', *pradiáu* 'pradējau', dar plg. Grinaveckienė E., 1980, 230).

Dviskiemeniai veiksmažodžiai būsimojo laiko vns. I ir II asm. visada turi kirčiuotą galūnę (: *aīsiù*, *nunešiù*, *nerasi*, *kur de.sies*, *kasiù*, *neiseisi* 'neišsiversi' *be chirúrga.*).

Veiksmažodžių su ilgaisiais šaknies ar priesagos ē, y, o, ū būs. I. III asm. galūnės balsis visada trumpas (: *pridiks*, *nusbàs* 'nusibos', *pavedziàs* 'pavedžios', *pasisès* 'pasises', *susanès* 'susens', *ištaisìs*, *nesta.vès* 'nestovės', *atvarìs* 'atvarys', *pridarìs* 'pridarys', *sès* 'sés', *sulùš*). Būtojo dažninio laiko formos sutampa su lk. (: *aīdava.*, *dēdava.*, *ge.dódava.*), tačiau veiksmažodžio būti III asm. forma pažįstama tik foneitiškai aptrumpėjusi, pvz., *búda* 'būdavo'.

Tariamosios nuosakos vns. I asm. galūnė *-cia* (: *aīcia*, *nevažiúocia*, *negalécia*, *matýcia*, *negaile.cia*, *miřcia*), II asm. *-tūm* (dviskiemenių bendračių ji ir kirčiuota: *apsivestūm* (= vestum), *dari.tūm*); dgs. II asm. galūnė *-tūt* (dviskiemenių bendračių ji kirčiuota: *aitūt*, *neraudótut*), III asm. *-tu* (dviskiemenių bendračių ji kirčiuota:

*bu.tū, aždektū 'nudegtū nuo saulės', suverptū, atšustū, numintū, nepu.tū, nusipirkū.*

Liepiamosios nuosakos formos šnektoje dvejopos: su formantu *k* ir be jo. Kiek pastebėta, jos abi vartojamos lygiagrečiai be reikšmės skirtumo, tik formų be formantu *k* (gal dėl kiek iprastesnio vartojimo) mūsų užrašyta daugiau. Formantas *k* dažniausiai yra tariamas (prieš jį einantis priebalsis *l* paprastai minkštasis), pvz., *pérsta.k* 'nustok', *pí.l'k*, *ti.lék*, *diēve liňk* 'dieve saugok', *sumál'k*, *gelbék*, *pažemí.k* 'papigink, sumažink kainą, mažiau prašyk' *aguřkùs*, *rák* 'durk', plg. la. *raki* 't. p.' Tačiau pasitaiko šios darybos pavyzdžių ir su nukritusiu formantu *k*, pvz.: *dúonu.iškèp'*, *tai gardūmas*; *iškùl'*, *pajim'*<sup>10</sup>.

Liepiamosios nuosakos vns. II asm. formų be formanto *k* galūnė paprastai čia išlaikoma sveika (: *nupjáustai*, *paválgai*, *pasákai tu mán'*, *präšai*, *diēve sáugai*, *pavárai*, *sujieškai*, *neši*), bet pasitaiko, kad galūnės balsis (kartais ir dvibalsis) būna nukritęs (: *suváikšcia.j* 'nueik', *paród'* 'parodyk'). Dgs. II asm. formos padaromos iš vienaskaitinių, pridėjus galūnės formantą *-t* (: *padabójit* 'pasaugokite', *suváikšcia.jit* 'nueikite'; formos iš dviskiemenu *(i)a* kam. bendračių kirčiuojamos galūnėje *ainit* 'eikite', *atlaidit* 'paleiskite'). Kartais galūnės formantas *t* pridedamas prie ilgesnės (senesnės) formos su sveiku galūnės dvibalsiu (: *važiuójet* 'važiuokite').

Geidžiamoji nuosaka šnektoje ketveriopa: padaroma iš esamojo ar iš būsimojo laiko III asm. formos su leidžiamaja dalelyte *lai* ir *tegul*, pvz., *lai āsti* 'tegul būna' (plg. la. *lai ir*), *lai āst ir vienas – nebēdà*; *lai bus tau ir tāva*. vaikám ir tám, *kas numlri*. (keiksmas), *tegul'* *paválgai*, *tegul'* *pasakis*.

Šnektoje vartojami ir kai kurie veiksmažodžių sudurtiniai laikai, tačiau jų formų daryba lietuvių kalbos požiūriu kartais kiek šlubuoja arba yra ir nelietuviška, pvz.: *āš jyr* 'esu' *veřkus*; *měs Ví.lniuj jyr* 'esame' *búvi*; *aš yr* 'esu' *apibuřtā*, *aš nérà* 'nesu' *to dāri.s* 'dariusi', *žma.niū* *dauk išmīrus* 'išmirę', *kad numlri*. 'kad būtu mirusi', *žli-niu*. *duotū*; *mōčià glmi*. 'gimus'; *kltas brólis numlri*. 'miręs'.

Dalyvai šnektoje palyginti apyrečiai; vieno kito jų daryba taip pat kiek šlubuoja, pvz.: *säka..*, *gařdù āsu..*; *nuskiñdusiu. āsu*. *daugiaūs*; *ú.ntes mēga*. *bēgunti*. *ú.ndeni..*; *mlre*. *suáugusiu*. *mētu..*, *nejišgýdama ligà*; *périnčiu*. 'praitų' *mētu*. *ža.lýte.s* ||

Šnektoje vartojami esamojo laiko padalyvai, pvz.: *dabójunt'* 'žiūrint', *iš kā dēda* 'daro' *šiberi*. (germ.) 'kaišti'; *gi.vēnunt'* *viseip atsitiñka*.

Pastebéta, kad, reiškiant tarinį, bevardė giminė paprastai yra vartojama vietoj su daiktavardžiu derinamų dalyvių formų, pvz., *jám ažgl.nta re.buliai*; *suláuži.ta káulas*; *namíniai paséta*; *kiëmas aplnešta tvõrù*.

Veiksmažodis *reikia* su bendaratimi, kaip ir kitose rytu aukštaičių šnektose Lietuvoje, visada reikalauja vardininko, pvz.: *reikia iškäste*. *duobě* ir *suděte*. *akmenai*.

Vietoj lk. konstrukcijos tipo *néra ko sakyti*, kaip ir kitose rytu aukštaičių šnektose, vartojama konstrukcija tipo *nérà kū säka..*, *nérà kū vágla..*; *nérà kū dirba*.

Kad šnekta yra skurdoka ir nykstanti, geriausiai rodo veiksmažodžių vartojimas. Atskiri veiksmažodžiai, jų priešdėliai, veiksmažodžių formos kartais pavarto-

<sup>10</sup> Kad šios formos yra išriedėjusios iš formų su formantu *k*, turbūt geriausiai rodo jų kirčio vieta ir priegaidė.

jamos ne savo reikšme, ne visada lietuviškos, lietuvių kalbai gana neįprastos ar ir svetimos, pvz.: *vištā negāli kiaušiniūs usēste.* (= aptūpti); *rūgtu 'raugintu' plēnu patrī.nte.* (= patepti); *inkstaī prašāldi.ta* 'peršaldyti' būva.; *padēginai* (= nudegei) *piščiūs;* *aš prasišalaū* (= nušalau); *ānas prasišalbī.s* (= peršalės), *skrāgžde. llgždu.* (la., = lizdą) *padāra.* (= lipdo) *iš smělia.*; *dūmai pasirūka.* (= pradėjo rūkti) *iš grýba.*; *kárstu ú.ndeniu grýbūs apłpili* (= nuplikini); *smetōnas sustója* (= nusi stoja); *praskaityk* (= perskaityk) *tū knýgu.*; *paršeliūs ackirúoji* (= atskiri) *na. kiaūla.s;* *bumbýti.* *paršiūkam nupjáustai* (= nupjauni), *prižlna.* (= pripažino) *ai rōžtu.*; *prāšauke.* (= pavadino) *tū vietu. kīteip; sažilāvus* (= pražilusi) – *liñk diēve;* *nepájaučia* (= neatjaučia), *kat man vařgas;* *ma.kýkla.n neváikščia.ja* (= nei na) *ānes;* *šuñs netvaikýsi* (= nenuvysi) *na. savīs;* *tu žõlbi. sviēcia* (= sviedžia) *plaukuōs;* *žinaū, tik nušaūkte.* (= pavadinti) *negaliū;* *vākar kap mušiaūs* (= daviaus, pyliau) *mēdin;* *aš liēkù* (= dedu, kraunu, plg. la. *likt 't. p.'*) *šiēnu,* *unt klēva.* (sl., = tvarto); *niēkas nepažīsta* (= nesupranta, nežino), *kas jai ūrā;* *diēnu. suslgeria* (= pasigeria) *ir suslupa;* *ar sugért'* (= išgerti) *jú.m dūoda;* *ateīs namō sugéris* (= pasigéręs, girtas); *padaūža.m* (= suðaužome, sugrūdame) *grūpstus* (= grums tus) *unt laūka.*; *aš nusklausau* (= paklausau) *rādija.*; *paliēpei 'tokiam grybui' skūru.* (sl., = oda) *nūjima* (= nulupa); *nuveik, pranakvosi* (= pernakvosi); *ar māzgū i.dējai* (= užmezgei); *pātes págeriam* (= išgeriam) *maslieňkās* (sl., = pasukas); *pāmečiau* (= nustoju) *ru.kýte.*; *giřdžiù* (= jaučiu), *kat mán' llka. sveikiaūs; pīenu. suši.lda.* (= sukaitina), *súpilia bí.ntan* (= marlén) – *ir tvarðgas* (sl., = varškè); *krēkenus dēda* (= pila) *bliu.dēlin ir kēpa;* *islivede.* (= išnyko) *ānglu. kiaūliai;* *nuspāude.* (= suspaudė) *mán' ši.rdi.*; *rauda.nūmas pasidāra.* (= paraudonuoja), *kaip gi liai i.kú.nda;* *insidaužiau* (= susimušiau), *kaip kritaū;* *āna.s padeīna* (= panašios) *un lietuvēm;* *māžu. paršiūku.* *pādkiši* (= pakiši) *pas kītu. kiaūlbi.*; *bijaū padaīte.* (= prieiti); *batōnūs rāstveria* (= išgraibsto) *graītai;* *razeīnam* (= išsiskirstome) *namō;* *vaikaī razvažiāva.* (= išvažinėjo) *pa. svietu. ir kt.*

#### IV. Būdingesni nekaitomų žodžių vartojimo atvejai

##### 1. Prieveiksmis

Šnektoje palyginti gausu senybinių vietos, laiko, būdo ir kt. prieveiksmių. Prie kai kurių jų galūnių turimi įvairūs naujesni formantai, pvz.: *apliñk, atgal', ažtatai, dabāties, dabartēlia.s* 'dabar', *daūg, iš leñgva.* 'pamažu', *iš vālia.s* 'pamažu', *kadù, kasdiēn, kaip* (vartojamas ir *kai* vietoj: *kaip ateīsi, rasi*), *kiltakart, neteip* 'netaip'; *niēkaip, nevisuř; pérniai, per visái 'visiškai'* (: *per visái niēka. nemāta.*), *šiēmet, šiuñdie* 'siandien', *tadù, teip* 'taip', *tiesiök, ti.naī* 'ten', *vākar, visadū, visadōs, vil seip* 'visaip'.

Plačiai vartojama ir suprieveiksmėjusi būdvardžių bevardė giminė, pvz.: *gañlu* 'gaila', *ždomu, malōnù, māža, ramù, saūsa, tú.msu.* Nemaža ir galūnių -(i)ai, -i prieveiksmių, pvz.: *smú.llkiai, suktaī 'imantriai* (: *suktaī gieda*), *prastaī 'paprastai', teisingaī, lietūviškai, lénkiškai, gramatičnai* (sl.) 'raštingai'; *artie* (Grinaveckienė E., 1980, 233), *netõll, uñksti.* Pasitaikė išgirsti -yn priesagos prieveiksmių, pvz., *aukštyñ,*

žemyn. Yra vienas kitas iš latvių ir slavų kalbų skolintas prieveiksmis, pvz.: *daudz* (plg. la. *daudz*) 'daug', *prōčna* (sl.) 'patogu', *čysta* (sl.) 'švaru'.

Laipsniuojamų prieveiksmių aukštėsnysis laipsnis dažniau girdėtas su priesaga *-iaūs*, bet lygiagrečiai (ypač pakartojujus klausimą) vartojama ir priesaga *-iaū-*, pvz.: *daugiaū(s)*, *laibiaū(s)*, *minkšciaū(s)*, *paskiaū(s)*, *praščiaū(s)*, *saniaū(s)*, *ta.liaū(s)*, *ve.liaū(s)*. Aukštėsnysis jų laipsnis sudaromas su priesaga *-iausiai*, pvz.: *būti-niāusiai*, *daugiāusia*, tačiau girdėta atvejų, kai jis turi tvirtapradę priesagą *-iāu-*, pvz.: *gi.liaī kárvi*. ir *žmōgu*. *daugiāu kú.nda*; *béržalape.s* áuga *daugiāu kur mlškas beržlnis*.

## 2. Prielinksnis

Iš šnektoje vartojamų būdingesnių prielinksnių minėtini: *aplīnk* 'apie' (: *pa-pāsaka.j aplīnk tū ma.kýklu.*); *až*(ažu) 'už' (: *až Ilukstōs*; *ažu kaltýbi.*; *ažu mīška.*), 'dél' (: *ažu tū sudžiūvus, kad áuga*); *blākus* 'šalia' (plg. la. *blakus* 't. p.'; *blākus manīl(s) sta.vēja.*); *deł'* (: *cūkrus deł' savīs*; *šienēlis deł' žiemōs*; *deł' jū aš nepiřkiù; bačkēla. deł' ú.ndenia.*); *lig* (: *dī.rba. lig ámžiui* 'dirbo, kol paseno'); *liñk* (: *aīna liñk stōti*); *na.* 'nuo' (: *na. kūniga. pařneše.*; *na. atmintiēs nedtmena*; *dāve. na. savīs*), *pa.* 'po' (: *stóvi pa. vēji*; *dāve. pa. nórmai*; *bagūnu.* (sl.) 'gailiū' *pa.* šluotai pákaria *klēvi* 'tvarte' *ka.žnañ sciūri* 'kampe'); *palig* 'pagal, dél' (: *palig šitā aš negaléjau važiuot*); *par* 'pas, iš, prie' (: *par mōčiu. prāšai*; *par mašlinu. sēdi*; *par kapaīs gi-vēnam*); *pre.* 'prie' (: *jākna.s pre. vēdarui*; *pre. va.ke.čiai susiřga.*); *su* (: *su kárti kēla.*; *su visuom nagū*); *šaliñ* 'šalia' (: *šaliñ Ví.lniaus gi.vēna.m*); *unt* (*un, um*) 'apie' (*um dviē pādu. cūkra.*; *dāve. um pūsi. métra.s*; *'i'* (: *aīk unt ma.kýklai*; *un liētu. -jau gražmas*; *un lietuvēm padeīna*).

Pastebėta, kad prielinksniai *lig*, *link*, *pa.* 'po', *pre.* 'prie' (kartais dar ir *su*) vienasketai reikšti šnektoje paprastai reikalauja naudininko, ir tokiose prielinksniinėse konstrukcijose *ia*, *i* ir priebalsinio kamieno daiktavardžiai yra išlaikę senąją *i* ir priebalsinio kamieno galūnę *-i*, pvz.; *aīna link stōti* 'eina link stoties', važiuoja *link gelazlini kēli* 'važiuoja link geležinkelio', *stóvi pa. vēji* 'stovi vējuje', *pa. mēnesi bus úogu*. 'po mēnesio bus uogu', *pasíkiše. pa. pāžasti* 'pasikišo po pažastimi', *su kárti kēlia* 'su kartimi kelia'. *ia*, *o*, *iu* kam. vardažodžių ir īvardžių vns. naud. galūnė šiuo atveju tokia pat kaip ir lk., pvz.: *dāve. pa. šluotai* 'davē po šluotą', *nupláudžia kiaū-li. lig pl.lnai tvařkai* 'nuplauna kiaulę kaip reikiant', *dāve. pa. nórmai* 'davē po normą', *pa. paciám kārui* 'po pat karo', *di.rba. lig ámžiui* 'dirbo, kol paseno', *pre. vēdarui jākna.s* 'kepenys prie skrandžio', *pre. katrám nāmuī* (|| *pre. katrám nāmei*) 'prie kiekvieno namo' ir kt. Daugiskaitoje visi prielinksniai paprastai reikalauja īnigininko, pvz.: *di.rba. lig pietaīs*; *pa. paciaiš vařtais*; *pre. balōm*; *pre. namaiš*; *par maskōliais krekenū nevalgo.*: *griēkas* 'sentikiai krekenų nevalgo'; *nuodēmē*'; *sta.vēja. pre. aūšriniaiš vařtais*; *par kitāiš šitū šaūkia kurziukū* 'kitur tai vadina skilandžiu'; *um burōkais aīsim eisim burokų ravēti, rauti'*; *važiuojiet un Zarasaīs* 'važiuokite prie Zarasų' ir kt. Toks ar panašus prielinksnių vartojimas pažystamas ir kitur šiaurinėse rytu aukštaičių šnektose Lietuvoje (ypač Biržu, Pāsvalio, Pakruojo ir gretimuose raj.). Jis būdingas ir latvių kalbai, plg. *gaidīt pie loga*; *stāvēt pie vārtiem*.

### 3. Jungtukas

Iš būdingesnių šnektojungtukų minėtini: *ařgi* ('irgi': *aš ařgi na.rējau važiuot'*), *kaut* 'kadangi' (plg. la. *kaut*: *kaut nerekamendūjas, tai négeriu*); *tikai* 'tik' (plg. la. *tikai*: *na.rējau aīte., tikai nežinaū kuř*).

## V. Išvados

1. Šnektojungtinė sistema yra rytių dzūkų šnektojungtinės sistemos tėsinys Latvijoje. Būdama nuo Lietuvos tarmių izoliuota, ji turi išlaikius kai kurių archainių elementų, kurių dabartiniu metu jau neturi Lietuvos tarmės ir kurių yra užfiksuota rytių Lietuvos senuosių raštuose (pvz., K. Sirvydo „Punktuose sakymų“ ir kt.).

2. Joje yra susiformavusių nemažą inovacinių elementų, atsiradusiu dėl glaudžiai su ja kontaktuojančių kalbų ir šnektojutakos. Straipsnyje konkrečiais pavyzdžiais pagrindžiama, kad atskirų sintaksės ir žodžių darybos inovacinių elementų (pvz., kai kurių linksnių, prielinksnių ir jungtukų vartojimo, priesaginės žodžių darybos ir kt.) šnekta yra gavusi kontaktuodama su latvių lk., o kai kurie priesaginės darybos skoliniai joje prigiję dėl kontaktų su slavų – baltarusių, lenku, rusu – šnektonimis.

3. Šnektojungtinė sistema, apskritai imant, yra lietuviška, savarankiška ir darni, tačiau jau apstingus, ir jos raida susilpnėjusi. Joje kaskart vis daugiau ištvirtina kontaktuojančių kalbų elementų.

## LITERATŪRA

- Endzelins J. Latviešu valodas gramatika. — Rīgā, 1951.  
Grinaveckienė E. Daugpilio apylinkių lietuvių šnektofonetika. — Kn.: Iš lietuvių kalbotyros istorijos (Lietuvių kalbotyros klausimai, t. XX). V., 1980, p. 223–239.  
Majolius B. Происхождение приставки *da-* в балтийских языках. — Вопросы славянского языкознания. М., 1958, вып. 3. с. 127–133.  
LKA — Lietuvių kalbos atlasas. — V., 1977, t. 1; V., 1982, t. 2.  
LKG — Lietuvių kalbos gramatika. — V., 1971, t. 2.  
Morkūnas K. Konstantino Širvydo „Punktų sakymų“ veiksmažodis (indeksas). — Kn.: Iš lietuvių kalbotyros istorijos (Lietuvių kalbotyros klausimai, t. XX). V., 1980.  
Rūķe-Draviņa V. Diminutive in Lettischen. — Lund, 1959.  
Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. — V., 1965.

## Э. ГРИНАВЕЦКЕНЕ

### НЕКОТОРЫЕ ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИТОВСКОГО ГОВОРА ОКРЕСТНОСТЕЙ ДАУГАВПИЛСА (ЛатвССР)

#### Резюме

Настоящая статья является продолжением исследования диалектной системы на территории Латвии (Даугавпилсский р-н) литовского говора (статья, посвященная фонетической системе исследуемого говора, опубликована нами в книге „Iš lietuvių kalbotyros istorijos“

в 1980 г., с. 223—239). Так как грамматические данные говора, собранные нами в диалектологической экспедиции 1977 г. из уст старожилов, в статье приводятся впервые, они весьма актуальны, важны и цепы для литовской и латышской диалектологии. Они дают, на наш взгляд, полное представление о грамматической системе нового литовского говора и позволяют установить его точное место среди других литовских говоров Литвы.

В статье устанавливается, что грамматическая система исследуемого литовского говора является стройной, самостоятельной, литовской, она представляет собой грамматическую систему литовского говора восточных дзуков и является его натуральным продолжением на территории Латвии. Будучи изолированным от литовской языковой среды, этот говор сохранил некоторые архаичные элементы литовской грамматики (в частности, словообразования), которые отсутствуют в других современных литовских говорах, но зафиксированы в литовских письменных памятниках XVII в., написанных на восточноаукштайтском диалекте (в частности, в сочинениях К. Ширвидаса).

Кроме того, в данном говоре имеется и целый ряд очевидных речевых инноваций, вызванных влиянием тесно контактирующих языков и диалектов, употребляемых жителями этого языкового ареала. В статье на конкретных примерах показано, какие инновации появились в говоре из-за контактирования с латышским языком и какие возникли как результат непосредственных контактов с соседними славянскими — белорусским, русским, польским — языками.

Вследствие тесных языковых контактов с иноязычными системами некоторые звенья грамматической системы исследуемого говора постепенно застывают, их развитие замедляется и наряду с тем в употребление входят элементы, заимствованные из контактирующих языковых систем.

## E. GRINAVECKIENĖ

### SOME GRAMMAR PECULIARITIES OF DAUGPILIS LITHUANIANS' DIALECT

#### *Summary*

The grammar peculiarities of the isolated Lithuanian dialect, functioning in the Latvian SSR in the environs of Daugpilis, are analysed in the article. It continues the previous one, dealing with the phonetic system of the dialect (see: Iš lietuvių kalbotyros istorijos. — Lietuvių kalbotyros klaušimai. V., 1980, t. XX, p. 223—239). The grammar system of the dialect is the continuation of the grammar system of the Dzūkai dialect, functioning in East Lithuania. Being isolated from the dialects of Lithuania and surrounded by other languages — Lettish, Byelorussian, Russian, Polish — the dialect has retained some archaic elements that are no longer existing in the Lithuanian dialects and that are mentioned in some old written works of East Lithuania (e. g. in K. Sirvydas' „Punktai sakymu“ etc.).

The dialect possesses a number of innovations that appeared under the influence of other languages and dialects that are in close contact with the discussed dialect. Its grammar system is Lithuanian, independent and harmonious, but at the same time increases the number of elements borrowed from the languages in contact.